

การจัดการระบบมาตรฐานความปลอดภัย ด้านเกษตรและอาหาร

พัฒนาการและแนวคิด

ระบบมาตรฐานความปลอดภัยของผลผลิตทางการเกษตร เกิดขึ้นอย่างจริงจังและได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบในประเทศฝั่งยุโรป โดยเริ่มตั้งแต่ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2463-2483 กลุ่มคนในยุโรปได้รับอิทธิพลทางความคิดเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ของรูดอล์ฟ สไตเนอร์¹ ได้จัดให้มีการเยี่ยมชมกันอย่างไม่เป็นทางการของเกษตรกรสมาชิกด้วยตนเอง และการจัดทำจรรยาบรรณ (Code of Conduct) แบบง่ายๆ เพื่อเป็นแนวทางให้กับสมาชิกในการทำเกษตรอินทรีย์ (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2547)

ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ได้มีสมาคมและหน่วยงานที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากรูดอล์ฟ สไตเนอร์ ทั้งในประเทศอังกฤษและอเมริกา ได้จัดทำมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ขึ้นเป็นครั้งแรก รวมทั้งได้พัฒนาให้มีการตรวจฟาร์มและใช้ตรารับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ทำให้เริ่มมีหน่วยงานตรวจรับรองเกษตรอินทรีย์เกิดขึ้น แต่การรับรองมาตรฐานเริ่มจะพัฒนาความเป็นมืออาชีพอย่างเป็นจริงจังมากขึ้นเมื่อผู้บริโภคหันมาให้ความสนใจในการบริโภคอาหารเกษตรอินทรีย์อย่างกว้างขวางประมาณปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2547)

---

¹รูดอล์ฟ สไตเนอร์ (1861 -1925) นักปรัชญาชาวออสเตรียผู้ศึกษาเรื่องธรรมชาติของมนุษย์และการแสวงหาความจริงของมนุษย์ปรัชญา (Anthroposophy) รูดอล์ฟ สไตเนอร์เริ่มบรรยายเกี่ยวกับการเกษตรแนวใหม่ที่คัดค้านการทำเกษตรที่พึ่งพิงปัจจัยการผลิตที่เป็นสารเคมีสังเคราะห์ ที่พัฒนามาเป็นเกษตรอินทรีย์ในปัจจุบัน (รูดี ลิลเฮา, 2551: 1-62)

สำหรับประเทศไทย ถ้าย้อนกลับไปเมื่อสี่สิบปีก่อน การรับรู้และตระหนักถึงความปลอดภัยของสินค้าเกษตรและอาหารยังมีอยู่น้อยระบบมาตรฐานความปลอดภัยของสินค้าประเภทอาหาร ยังห่างไกลจากการรับรู้ของชาวบ้านทั่วไป ทั้งนี้เป็นเพราะในสมัยนั้น การรับรองมาตรฐานถูกจัดเป็นเรื่องของการค้าระหว่างประเทศที่จะต้องทำตามกฎระเบียบข้อบังคับของกลุ่มที่ตนจะค้าขายด้วย

จนกระทั่งในช่วงปลายทศวรรษ 2530 ซึ่งถือเป็นระยะเริ่มต้นของตลาดอาหารปลอดภัยในประเทศไทย เนื่องจากมีกระแสความตื่นตัวเรื่องสุขภาพในหมู่ผู้บริโภค (วิฑูรย์ ปัญญากุล และเจษณี สุขจิตติกาล, 2546) ทำให้มีการผลักดันให้มีการพัฒนามาตรฐานการผลิต-การแปรรูปสำหรับสินค้าอาหารออกมามากมาย ทั้งโดยหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

เมื่อวันที่ 9 ต.ค. 2545 ประเทศไทยได้มีการจัดตั้งและพัฒนา “สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ” (มกอช.) ภายใต้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานกลางในการประสานงานและพัฒนามาตรฐานสินค้าเกษตรของประเทศให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากลที่กำหนดขึ้นโดยคณะกรรมการมาตรฐานอาหารระหว่างประเทศ หรือ Codex และได้ประกาศใช้สัญลักษณ์ “Q” ให้เป็นเครื่องหมายรับรองสินค้าเกษตรปลอดภัย และมีผลบังคับใช้ทางกฎหมายโดยการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารเมื่อปี พ.ศ. 2551

ในระยะแรก การตรวจรับรองมาตรฐานจะเน้นที่การรับรองผลผลิตโดยการสุ่มผลผลิตการเกษตรมาตรวจหาสารเคมีตกค้างในห้องปฏิบัติการ เช่น ผลผลิตปลอดภัยจากสารพิษ หรือ “ผักผลไม้อนามัย” ของกรมวิชาการเกษตร แต่การตรวจวิธีนี้มีข้อจำกัด เพราะต้องใช้เวลาและค่าใช้จ่ายสูง จึงได้นำมาซึ่งการพัฒนาและจัดทำมาตรฐานอีกหลายระบบ เช่น ผลผลิตปลอดภัยจาก

สารพิษ ของกรมส่งเสริมการเกษตร, การรับรองระบบตรวจสอบสารพิษตกค้างในผักสด/ผลไม้สด ของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ (<http://www.greenet.or.th/article/1411> ค้นเมื่อวันที่ 8 พ.ค. 2557)

ในขณะที่ภาคราชการมุ่งการพัฒนามาตรฐานอาหารปลอดภัย โดยเน้นที่การตรวจรับรองผลผลิต ภาคเอกชน ได้ริเริ่มการตรวจรับรองการบริหารจัดการแปลงผลิตและผลผลิต ซึ่งไม่ใช่ที่ตัวผลผลิตเท่านั้น ส่งผลให้หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในเรื่องอาหารปลอดภัยได้ปรับเปลี่ยนแนวคิด และพัฒนาไปสู่การตรวจรับรองการบริหารจัดการแปลงผลิต ซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาระบบมาตรฐานเกษตรที่ดีที่เหมาะสมขึ้นเช่น เกษตรดีที่เหมาะสมสำหรับพืช โดยกรมวิชาการเกษตร, การปฏิบัติที่ดี หรือ CoC ของกรมประมง เป็นต้น (<http://www.greenet.or.th/article/1411> ค้นเมื่อวันที่ 8 พ.ค. 2557)

วัตถุประสงค์

- เพื่อเป็นเครื่องมือในการควบคุมและส่งเสริมสินค้าเกษตรให้มีความปลอดภัยเป็นไปตามมาตรฐาน
- เพื่อคุ้มครองผู้บริโภคจากอันตรายของอาหารไม่ปลอดภัย
- เพื่อป้องกันความเสียหายที่อาจจะเกิดแก่เกษตรกรหรือกิจการการค้าสินค้าเกษตร หรือเศรษฐกิจของประเทศ
- เพื่อสร้างความเชื่อถือระหว่างผู้ผลิต ผู้ค้า ผู้บริโภค
- เพื่อให้สอดคล้องกับพันธกรณีระหว่างประเทศ

รูปแบบมาตรฐานความปลอดภัยของผลผลิตทางการเกษตร

มาตรฐานความปลอดภัยของผลผลิตทางการเกษตรเกิดขึ้นจากความคาดหวังหรือการให้คุณค่าการผลิตที่ปลอดภัยต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมระหว่างคนหลายกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็น ผู้ผลิต ผู้ประกอบการ ผู้ค้า ผู้บริโภค รวมทั้งหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้อง “มาตรฐานความปลอดภัยของผลผลิตทางการเกษตร” จึงเป็นการนำเอาความคาดหวังและการให้คุณค่าการผลิตมากำหนดเป็นข้อตกลงที่นำมาใช้ในการรับรองมาตรฐานดังกล่าว ระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด มาตรฐานจึงต้องมีการกำหนดรายละเอียดอย่างชัดเจนเสมือนเป็น “คำนิยาม” ของการผลิตไปพร้อมกัน (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2547: 33)

ผู้ผลิตในประเทศไทย มีการพัฒนาระบบมาตรฐานความปลอดภัยของสินค้าเกษตรและอาหารหลายรูปแบบและหลายระดับ ดังนี้

- การขอรับรองมาตรฐานจากหน่วยตรวจรับรอง ซึ่งมีการรับรองความปลอดภัยหลายระดับ โดยจะอธิบายตามระดับความปลอดภัย ดังนี้

◎ มาตรฐาน “การเกษตรดีที่เหมาะสม” หรือ GAP (Good Agricultural Practice) ของกรมวิชาการเกษตรร่วมกับกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จัดระบบการควบคุมมาตรฐานการผลิตให้มีความปลอดภัยในระดับขั้นต่ำหรือที่เรียกว่า “ปลอดภัยจากสารพิษ” มีการใช้สารเคมีในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชรวมทั้งปุ๋ยเคมีเพื่อการเจริญเติบโต โดยผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้อาจมีหรือไม่มีสารพิษตกค้างอยู่ แต่ต้องไม่เกินปริมาณที่กำหนดไว้ เพื่อความปลอดภัยของผู้บริโภคตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ 163 พ.ศ.2538 ว่าด้วยมาตรฐานสารพิษตกค้าง

มาตรฐาน “การเกษตรดีที่เหมาะสม (GAP)”

◎ มาตรฐานเกษตรอินทรีย์หรือ Organic Standards

- หน่วยงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย ที่ดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐได้แก่สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ หรือ มกอช. ที่ได้จัดทำ “มาตรฐานเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ ในหมวดการผลิตพืช แปรรูป แสดงฉลาก และจำหน่ายสินค้าเกษตรอินทรีย์” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 และพัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยเพิ่มหมวดปศุสัตว์และประมง

หน่วยงานต่อมาที่มีบทบาทสำคัญในระยะเริ่มต้น คือ สถาบันพืชอินทรีย์ขึ้นกับกรมวิชาการเกษตร ได้มีการประกาศใช้มาตรฐานการผลิตพืชอินทรีย์อย่างไม่เป็นทางการ เมื่อปี พ.ศ. 2544 และในปี พ.ศ. 2545 ก็ได้มีการประกาศใช้ตรารับรอง “Organic Thailand” ที่ได้รับการยอมรับจากผู้บริโภคจนติดตลาดมาจนถึงปัจจุบัน

ตรา “Organic Thailand” ออกโดยกรมวิชาการเกษตร

ทางฝั่งเอกชนมีองค์กรที่สำคัญคือ สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) เป็นองค์กรรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แห่งแรกในประเทศไทย ซึ่งได้ริเริ่มจัดทำมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และได้รับการยอมรับในระดับสากล เนื่องจากมาตรฐานของ มกท.ได้รับการรับรองระบบงานเกษตรอินทรีย์จาก IFOAM (International Federation of organic Agriculture Movements) หรือสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ ภายใต้โครงการรับรองระบบงานเกษตรอินทรีย์ (IFOAM Accreditation Programme) ที่ให้บริการรับรองระบบงานเกษตรอินทรีย์แก่หน่วยงานรับรองต่างๆ ทั่วโลก ตั้งแต่ปี 2545 และต่อมาได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นหน่วยตรวจรับรองกับรัฐบาลประเทศแคนาดา ในปี 2552, สหภาพยุโรปในปี 2554 และสวิตเซอร์แลนด์ในปี 2555

- หน่วยงานรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากต่างประเทศ ที่ให้บริการตรวจรับรองผู้ส่งออกผลผลิตเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย เป็นจำนวนเกือบสองในสามของพื้นที่เกษตรอินทรีย์ทั้งหมดในประเทศไทย โดยส่วนใหญ่จะเป็นหน่วยงานจากประเทศในยุโรปเช่นBioAgriCert จากประเทศอิตาลี, BCS จากประเทศเยอรมัน, IMO จากประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เป็นต้น และยังมี OMIC หน่วยงานที่ตรวจรับรองจากประเทศญี่ปุ่น

มาตรฐานเกษตรอินทรีย์มีความแตกต่างจากมาตรฐานปลอดภัยจากสารพิษทั่วไปที่เป็นเพียงการควบคุมให้พืชผักมีความปลอดภัยจากการใช้สารเคมีในการเกษตรในกระบวนการผลิตเท่านั้นโดยมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญกับการตรวจสอบที่ครอบคลุมทุกขั้นตอนการผลิต ตั้งแต่การปลูก เก็บเกี่ยว จนถึงการแปรรูป บรรจุ และจำหน่าย การวัดคุณภาพความเป็นเกษตรอินทรีย์ของผลิตภัณฑ์จึงไม่ใช้วิธีการทดสอบในห้องปฏิบัติการ (Laboratory testing) เป็นเครื่องมือหลัก

● การรับรองมาตรฐานความปลอดภัยด้วยตัวเอง (Self Claim) เช่น ชมรมกสิกรรมธรรมชาติ กสิกรรมไร้สารพิษ กลุ่มสายอโคก เรียกลิ้นค้าเกษตรและอาหารที่ผลิตว่า “ไร้สารพิษ” โดยให้คำนิยามว่าเป็นผักที่ปลูกโดยไม่ใช้สารเคมีในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชใดๆ ทั้งสิ้น แต่อาจจะมีการใช้ปุ๋ยเคมีหรือฮอร์โมน และผลผลิตที่เก็บเกี่ยวแล้วต้องไม่มีสารพิษตกค้าง (มูลนิธิสายใยแผ่นดิน, 2549) เช่นเดียวกับคำว่า “ปลอดสารพิษ” ที่ยังมีสารพิษตกค้าง ซึ่งเป็นคำที่สร้างความเข้าใจผิดให้กับผู้บริโภคอยู่มาก

โลโก้ของเครือข่ายชุมชนชาวอโคก

นอกจากกลุ่มโอโศกแล้ว ในประเทศไทยยังมีกลุ่มที่รับรองมาตรฐานด้วยตนเอง (Self Claim) อีกหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรรมธรรมชาติ MOA,กลุ่มเกษตรกรรมธรรมชาติคิวเซ, สถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน (ISAC) สมาคมมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ (มอน.) เครือข่ายตลาดสีเขียว เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้ได้กำหนดมาตรฐานสินค้าเกษตรด้วยตัวเอง เนื่องจากมีศักยภาพในการควบคุม ตรวจสอบและรับรองการผลิตของตนเองทั้งระบบ

กลุ่มเกษตรธรรมชาติ MOA

ตรารับรองมาตรฐานของสมาคมมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ (มอน.)

เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นจะขอยกตัวอย่างมาตรฐานสินค้าของเครือข่ายตลาดสีเขียว ซึ่งเป็นมาตรฐานที่เกิดจากความต้องการของสมาชิกภายในกลุ่มตั้งเป็นกฎระเบียบที่ใช้ควบคุมกันเอง เพื่อพัฒนาระบบการผลิตและสร้างความเชื่อมั่นให้กับลูกค้าของตลาด

มาตรฐานเครือข่ายตลาดสีเขียว เป็นมาตรฐานที่ไม่ได้คิดขึ้นมาใหม่ แต่อ้างอิงตามระบบการเกษตรปลอดภัยในปัจจุบัน เป็นการตั้งมาตรฐานแบบเป็นลำดับขั้น โดยความสมัครใจและความต้องการของสมาชิกทุกคน เพราะเห็นว่าแต่ละคนมีศักยภาพไม่เท่ากันในการปรับเปลี่ยนการผลิตให้เป็นระดับเดียวกันทั้งหมดเมื่อเริ่มเปิดตลาดจะมีการรับสมัครพ่อค้าแม่ค้าประจำตลาดผู้ที่สามารถนำสินค้าเข้ามาขายได้จะต้องผ่านการคัดกรองและจัดมาตรฐานผลิตภัณฑ์เป็น 3 โซนตามคุณสมบัติของผลิตภัณฑ์สินค้านำมาจำหน่าย คือ 1. โซนสีเขียวเข้มเป็นผลิตภัณฑ์สีเขียวเกษตรอินทรีย์/organic 2. โซนสีเขียวกลางเป็นผลิตภัณฑ์สีเขียวไร้สารเคมี/chemical free 3. โซนสีเขียวอ่อนเป็นผลิตภัณฑ์สีเขียวปลอดภัย/safety

มาตรฐานผลิตภัณฑ์สีเขียว **กลุ่มสินค้าเกษตร**

เกษตรอินทรีย์ (organic)	15. ได้รับการตรวจสอบและรับรองอย่างครอบคลุมเนื่องจากทุกปีจากหน่วยรับรองมาตรฐานที่มีฐานะเป็นบุคคลที่สาม 14. มีระยะเวลาปรับเปลี่ยนเข้าสู่การผลิตไบโอเคมี+รักษาสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน 13. ไม่มีแปลงที่ผลิตเมล็ดพืชและไบโอสารเคมีในพื้นที่เดียวกัน 12. ไบโอเคมีป้องกันการปนเปื้อนสารเคมี ในขั้นตอนการเก็บเกี่ยว ล้าง ตัดแต่ง แปรรูป จัดเก็บ จนถึงส่งขาย 11. มีมาตรการป้องกันสารพิษเข้าสู่ฟาร์ม (เช่น แนวกันชน อย่างน้อย 1 ม.) 10. พื้นฟูสิ่งแวดล้อมและเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในฟาร์ม
ไร้สารเคมี (chemical free)	9. อนุญาตให้เก็บผลผลิตตามธรรมชาติได้ในพื้นที่ผลิตที่ไบโอสารเคมีของตนเอง 8. อนุญาตให้อาหารสัตว์ทั่วไปได้ในกรณีผลิตเองได้ไม่เพียงพอ 7. ไม่เลี้ยงสัตว์ซึ่งกรงเดี่ยว และเลี้ยงอย่างหนาแน่น 6. ห้ามเผาเศษอินทรีย์วัตถุในไร่นา 5. ไบโอสารเคมีสังเคราะห์ทางการเกษตรทุกชนิด (ปุ๋ยเคมี/สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช/สารเร่งการเจริญเติบโตสังเคราะห์/ยาปฏิชีวนะ/สารเร่งสี)
ปลอดภัย (safety)	4. มีการจัดการของเสีย+ขยะสารเคมี ภายในฟาร์มและการปฏิบัติตามอย่างถูกต้อง 3. แหล่งน้ำและพื้นที่ผลิตต้องไม่มีสภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการตกค้างและการปนเปื้อนวัตถุอันตราย 2. ไบโอพิษ/พิษ/พิษสัตว์ที่คิดแปลงพันธุกรรม ผิดธรรมชาติ 1. ความคุ้มครองการใช้สารเคมีทางการเกษตรให้ถูกต้องและปลอดภัย

ผลิตภัณฑ์สีเขียว	ไม่ใช้สารเคมีทางเกษตร	Non-GMOs	มีการตรวจสอบรับรองโดยหน่วยงาน (CB)	การป้องกันมลพิษระบบปรับเปลี่ยนค.หลากหลายทางชีวภาพสวัสดิภาพสัตว์	ใช้วัตถุดิบเกษตรปลอดสารเคมีในการแปรรูปไม่น้อยกว่า 50 %	ใช้สารสังเคราะห์ที่เป็นวัสดุธรรมชาติไม่น้อยกว่า 50 %
ปลอดภัย (safety)	✗	☑	✗	✗	✗	☑
ไร้สารเคมี (Chemical free)	☑	☑	✗	✗	☑	☑
เกษตรอินทรีย์ (Organic)	☑	☑	☑	☑	☑	☑

เครือข่ายตลาดสีเขียว ได้พยายามพัฒนาให้เกิดมาตรฐานกลางของสมาชิกในตลาด และมีแนวคิดที่จะใช้ระบบการตรวจและรับรองสมาชิกตนเอง ซึ่งต่อมาแนวคิดนี้ได้พัฒนาระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วม (PGS: Participatory Guarantee System) ซึ่งมีหลักการและแนวปฏิบัติเป็นที่ยอมรับจากสมาชิกทั่วโลกของ IFOAM ตลาดสีเขียวจึงได้นำเอาระบบดังกล่าวมาประยุกต์เข้ากับระบบที่มีอยู่เดิม

ระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วมของตลาดสีเขียว เริ่มจากการคัดเลือกสมาชิกจากคณะกรรมการตลาดสีเขียวจัดตั้งเป็น กรรมการฝ่ายมาตรฐาน ซึ่งประกอบไปด้วยเจ้าของสถานที่ตั้งตลาด ผู้ผลิต ผู้บริโภค และอาจจะมีเจ้าหน้าที่รัฐหรือเอกชนที่เป็นคนกลาง ทุกฝ่ายจะร่วมกันตรวจสอบระบบการผลิตของผู้ผลิต โดยการแบ่งหน้าที่และหมุนเวียนกันไปตรวจสอบ โดยมีข้อแม้ว่าห้ามตรวจสอบของตัวเองและของญาติ เพื่อป้องกันความลำเอียงที่อาจเกิดขึ้น ระบบการตรวจสอบแบบนี้จึงทำให้เกิดความเชื่อมั่นระหว่างคนในกลุ่มรวมทั้งยังไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายให้กับหน่วยงานรับรองมาตรฐานอีกด้วย

ข้อควรพิจารณาในการดำเนินการ

- ควรมีการให้ความรู้กับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมภาครัฐและเกษตรกรเกี่ยวกับการผลิตสินค้าเกษตรและอาหารในระบบมาตรฐานความปลอดภัยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการผลิตและการตลาดอย่างยั่งยืนโดยบูรณาการความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน
- กลุ่มเกษตรกรควรมีการปรึกษาหารือ และเลือกใช้ระบบมาตรฐานความปลอดภัยที่เหมาะสมและสอดคล้องกับเป้าหมายของกลุ่มมากที่สุด ซึ่งมีหลากหลายระดับ เช่น GAP, อินทรีย์ที่รับรองกันเองแบบ PGS, หรืออินทรีย์ที่ขอรับรองมาตรฐานในประเทศหรือมาตรฐานสากล

- ควรส่งเสริมให้สมาชิกมีการจัดทำบันทึกข้อมูลการผลิตของตัวเอง เช่น ขั้นตอนการผลิต บันทึกการนำเข้าและใช้ปัจจัยการผลิตในแปลง เป็นต้น เพื่อการทวนสอบต้นทุนการผลิตของตนและการตรวจรับรองจากหน่วยงานภายนอก

- ควรส่งเสริมให้เกษตรกรรายย่อยที่สนใจทำเกษตรอินทรีย์ทำงานร่วมกันในระบบกลุ่มเพื่อส่งเสริมและตรวจสอบรับรองกันเองแบบมีส่วนร่วม (แบบ PGS) ในระยะเริ่มต้น และเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ผู้บริโภค ซึ่งในอนาคตอาจพัฒนาเข้าสู่ระบบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่รับรองจากหน่วยงานรับรองภายนอก (Third Party) ได้ นอกจากนี้ควรมีการบริหารจัดการกลุ่มโดยเน้นกระบวนการตรวจสอบรับรองแบบมีส่วนร่วม เพื่อดูแลการผลิตให้เป็นไปตามมาตรฐานความปลอดภัยของกลุ่มหรือจัดตั้งระบบควบคุมภายในกลุ่มเกษตรกร (Internal Control System : ICS)

ปัญหาและข้อจำกัด

จากการรวบรวมจากความคิดเห็นของกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ พบว่ามีปัญหา และข้อจำกัดในการจัดการระบบมาตรฐานความปลอดภัย ดังนี้

- เกษตรกรรายย่อยส่วนใหญ่มีข้อจำกัดด้านภาษาทางวิชาการ หรือศัพท์เฉพาะทาง จึงทำให้หลายคนไม่เข้าใจความหมาย คำจำกัดความ รวมทั้งกฎเกณฑ์/เงื่อนไข ซึ่งระบุอยู่ในคู่มือการรับรองมาตรฐานความปลอดภัยที่หน่วยตรวจรับรองได้จัดทำขึ้น

- ข้อจำกัดด้านความรู้และความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการในพื้นที่ เกี่ยวกับระบบมาตรฐานเกษตรปลอดภัยที่มีหลายระดับ รวมทั้งความไม่เข้าใจในเงื่อนไข/กฎเกณฑ์ของมาตรฐาน ส่งผลโดยตรงต่อความรู้และความเข้าใจของเกษตรกร

- การตรวจรับรองตามระเบียบปฏิบัติของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในเรื่องการตรวจและรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์เป็นการแบ่งตามชนิดของพืชและสัตว์ทำให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติแก่เกษตรกร ที่ต้องแยกการจัดการตามชนิดและประเภทของผลิตผล

- เกษตรกรเกษตรอินทรีย์รายย่อยมักมีข้อจำกัดในการจัดบันทึกกิจกรรมฟาร์มเช่นการนำเข้าและการใช้ปัจจัยการผลิตฯ เพื่อเป็นหลักฐานแสดงให้ผู้ตรวจสอบและประเมินมาตรฐาน

- เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการของหน่วยตรวจรับรอง ยังไม่เข้าใจเกี่ยวกับความแตกต่างของแนวปฏิบัติของระบบการรับรองในประเทศกับระบบสากล

- หน่วยตรวจรับรองมาตรฐานหลายแห่ง ยังมีการทำงานอย่างแยกส่วนตามหน่วยงาน โดยไม่มองภาพรวม อีกทั้งยังไม่มี การต่อเชื่อมถึงระบบตลาดตามศักยภาพของกลุ่ม

- เกษตรกรรายย่อยที่มีทุนน้อยไม่สามารถเข้าถึงการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในระดับสากล ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น ไม่มีเงินเสียค่าธรรมเนียมการขอรับรองมาตรฐานฯ การไม่มีเจ้าหน้าที่ไปให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง, ไม่มีการส่งเสริมการผลิตและใช้ปัจจัยการผลิตอินทรีย์ของตัวเอง, การที่หน่วยงานส่งเสริมในท้องถิ่นยังไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เป็นต้น

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การใช้กระบวนการกลุ่มในการตรวจสอบ ควบคุม ดูแลการผลิตให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคณะกรรมการและสมาชิก ภายใต้ความซื่อสัตย์และความรับผิดชอบ

- การใช้สิ่งจูงใจหรือสิ่งยึดเหนี่ยวใจ เช่น หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพและการรักษามาตรฐานความปลอดภัย

- การปลูกฝังแนวคิดและทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการผลิตอย่างยั่งยืน ผลิตให้พอกินแล้วจึงขายการพึ่งพาปัจจัยการผลิตในฟาร์มเป็นหลักรวมถึงการทำธุรกิจบนพื้นฐานแนวคิดความเป็นธรรมทางสังคม (ความซื่อสัตย์ โปร่งใส)

- การส่งเสริมให้มีตลาดรองรับสอดคล้องกับศักยภาพของเกษตรกรและความต้องการของตลาด

- การส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอกที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

- การอบรมให้ความรู้แก่กลุ่มเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง การสมัครขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ตามข้อกำหนดของระบบประกันคุณภาพ

กรณีตัวอย่าง

- **กรณีกลุ่มเกษตรอินทรีย์สนามชัยเขต**

- ◎ สถานที่ตั้งและสถานที่ติดต่อ

ตั้งอยู่ที่: 60 หมู่ 6 บ้านยางแดง ต.คูยายหมี

อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา

ติดต่อ: คุณพลูเพ็ชร สีเหลืองอ่อน

โทร 081-4336690

E-mail: ploopetch@gmail.com

- ◎ กิจกรรมภาพรวม

กลุ่มเกษตรอินทรีย์สนามชัยเขต กระจายอยู่ใน 6 ตำบล ก่อตั้งมาตั้งแต่ปี 2544 เกิดจากการผลักดันขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ กิจกรรมหลักคือ การส่งเสริมให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนมาสู่ระบบเกษตรอินทรีย์อย่างยั่งยืน รวมทั้งต้องการให้สมาชิกมีความมั่นคงทางด้านอาหารและรายได้ และการฟื้นฟูอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและพันธุกรรมท้องถิ่น

◎ การจัดการระบบมาตรฐานความปลอดภัย

- **ระดับมาตรฐานความปลอดภัยของกลุ่ม** กลุ่มได้ขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ โดยขอรับรองในระบบกลุ่มจากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ หรือ มกท. โดยขอรับรองมาตรฐาน IFOAM มาตรฐานเกษตรอินทรีย์สหภาพยุโรป EU และมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แคนาดา COR ทำให้สินค้าของกลุ่มเป็นที่เชื่อมั่นและยอมรับอย่างกว้างขวาง กลุ่มสามารถขายสินค้าเกษตรได้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งครอบคลุมหลายประเทศ

- **ประเภทของสินค้าในระบบมาตรฐานความปลอดภัย** กลุ่มได้ขอรับรองสินค้าเกษตรทั้งหมด 96 รายการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพืชผักพื้นบ้านในท้องถิ่นที่นิยมบริโภคเป็นประจำ รวมทั้งข้าวหอมมะลิ 105 และข้าวพันธุ์พื้นบ้าน

- **ขั้นตอนในการตรวจสอบและประเมินความปลอดภัย** สมาชิกกลุ่มจะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์/เงื่อนไขที่หน่วยตรวจรับรองได้กำหนดไว้ทั้งระบบการผลิต โดยทางกลุ่มจะมีระบบตรวจสอบควบคุมภายใน ประกอบด้วยกรรมการตรวจฟาร์มและกรรมการรับรองฟาร์ม ซึ่งเป็นการตรวจและ

รับรองก่อนเจ้าหน้าที่จากหน่วยตรวจรับรอง จะเข้ามาตรวจทั้งแปลงผลิตและกระบวนการควบคุมภายในของกลุ่มอีกครั้ง

- **เงื่อนไข/กฎเกณฑ์**ภายในที่กำหนดให้สมาชิกปฏิบัติเพื่อการขอรับรองมาตรฐานความปลอดภัยจาก มกท.เช่น

- เกษตรกรต้องบันทึกข้อมูลแหล่งที่มาของปัจจัยการผลิตทุกชนิดและรายละเอียดในการผลิตทุกขั้นตอน

- ห้ามใช้ปุ๋ยเคมีในพืชที่บริโภคไม่ว่าชนิดใดก็ตาม

- ห้ามใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชและยาฆ่าแมลง

และห้ามคลุกสารเคมีในเมล็ดพันธุ์ทุกชนิด

- ห้ามใช้ฮอร์โมนสังเคราะห์ทุกชนิด

- ห้ามใช้เครื่องมือปะปนกันระหว่างแปลงเคมีและ

แปลงอินทรีย์

- **ระดับการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตของเกษตรกร**

นับจากเริ่มต้นทำเกษตรอินทรีย์ ตามมาตรฐาน มกท. จนกระทั่งได้รับการรับรองผลิตผลว่าเป็นเกษตรอินทรีย์ ระยะการปรับเปลี่ยน ซึ่งถือเป็นช่วงของการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและความอุดมสมบูรณ์ของดินในเงื่อนไขของกลุ่ม กำหนดไว้ 3 ปี โดยใน 2 ปีแรก ผลผลิตจะมีระดับความปลอดภัยในขั้น “ปลอดภัยสารพิษ” และในปีที่ 3 ผลผลิตจะมีความปลอดภัยในระดับที่ยอมรับว่าเป็นอินทรีย์ (Organic)

● **กรณีศูนย์การเรียนรู้วิถีเศรษฐกิจพอเพียงนวมินิวันมูลนิธิวัน**

๑ สถานที่ตั้งและสถานที่ติดต่อ

ตั้งอยู่ที่ : 422 หมู่ 7 บ้านหนองไผ่ ต.นาเฉลียง

อ.หนองไผ่ จ.เพชรบูรณ์

ติดต่อ:คุณวัชรินทร์ ไบภักดี โทร 085-9067865

E-mail:tom_wacharin@hotmail.com

Website: www.nawachione.org

๑ กิจกรรมภาพรวม

ศูนย์การเรียนรู้วิถีเศรษฐกิจพอเพียงนวมินิวัน เกิดขึ้นเพื่อจัดการเรียนรู้ให้กับคนกลุ่มต่างๆ ทั้งเกษตรกร เจ้าหน้าที่ และคนทั่วไป โดยการทดลองทำเกษตรอินทรีย์ที่มีระบบมาตรฐานความปลอดภัย และหาวิธีการลดต้นทุน เพิ่มผลผลิต เพิ่มคุณภาพของผลผลิต เพื่อให้เกษตรกรที่นำความรู้กลับไปปฏิบัติมีรายได้เพิ่มขึ้นกว่าที่ผ่านมาอย่างชัดเจนและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าก่อน

๑๐ การจัดการระบบมาตรฐานความปลอดภัย

การขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของศูนย์การเรียนรู้วิถีเศรษฐกิจพอเพียงนิวซีแลนด์ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้มาสรุปทบทเรียน แล้วนำมาจัดการเรียนรู้ให้กับผู้ผลิตที่ต้องการพัฒนาระบบมาตรฐานความปลอดภัยให้กับสินค้าเกษตร

ศูนย์ฯได้เริ่มพัฒนาระบบมาตรฐานความปลอดภัยให้กับสินค้าเกษตรที่กลุ่มผลิตได้มากที่สุด คือ ข้าว โดยการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในระดับสากล ที่มีการตรวจสอบและประเมินในระดับที่เข้มข้น มีความเคร่งครัดและละเอียดอ่อนเป็นอย่างมากทั้งนี้เพื่อการเรียนรู้ถึงขั้นตอนและกระบวนการในการตรวจสอบและประเมินระดับความปลอดภัยของสินค้าเกษตรอย่างเป็นระบบ เพื่อนำมาสรุปเป็นบทเรียนที่ดีให้กับผู้สนใจ

ศูนย์ฯ ยินสมัครขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แบบผู้ผลิตรายเดียว เนื่องจากศูนย์ฯไม่ได้มีระบบสมาชิก ไม่ต้องมีการจัดการกลุ่ม การขอรับรองมาตรฐานเป็นไปเพื่อการเรียนรู้และถอดบทเรียน เพื่อนำมาถ่ายทอดให้กับผู้ที่เข้ามาเรียนรู้กับศูนย์ ดังนั้นศูนย์จึงพยายามขอการรับรองจากหลายมาตรฐาน หลายระดับ เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบ และถอดบทเรียนเกี่ยวกับเงื่อนไขที่แตกต่างกันของมาตรฐานความปลอดภัยเหล่านั้น และด้วยความพร้อมด้านเงินทุน บุคลากร และการบริหารจัดการการผลิตอย่างเป็นระบบ จึงทำให้กลุ่มได้รับการรับรองมาตรฐานต่างๆ ได้อย่างไม่มีปัญหาและอุปสรรคเหมือนเช่นกลุ่มเกษตรกรทั่วไป

ปัจจุบันทั้งไร่และนา รวมทั้งโรงสีขนาดเล็กของศูนย์เรียนรู้วิถีเศรษฐกิจพอเพียงนิวซีแลนด์ ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ซึ่งเป็นมาตรฐานระดับสากล IFOAM และได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ EU-Equivalent ของสหภาพยุโรป, COR ของประเทศแคนาดา และ NOP (USDA) ของสหรัฐอเมริกา

สารบัญ

คำนำ

ตามที่โครงการเพิ่มศักยภาพชุมชนด้านเกษตรปลอดภัยด้วยกระบวนการเรียนรู้ผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ทั้งนี้ในปีแรก (2556/2557) ได้มีการออกแบบและพัฒนาาระบบการเชื่อมโยงตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ ในการผลิตที่ปลอดภัยและเกษตรอินทรีย์ใน 6 ระบบได้แก่ ระบบมาตรฐานความปลอดภัยของผลผลิตทางการเกษตรระบบการผลิตและการจัดการระบบการกระจายสินค้า ระบบการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ ระบบเชื่อมโยงผู้บริโภค ระบบการเรียนรู้และฐานข้อมูลโครงการจึงได้วิเคราะห์ข้อมูลจากการดำเนินกิจกรรมโครงการและสรุปเป็น แนวคิดหลักการ วัตถุประสงค์ ปัญหาข้อจำกัดที่ผ่านมา รูปแบบ ข้อควรพิจารณาในการดำเนินการและปัจจัยสู่ความสำเร็จในเรื่องการจัดการกลุ่มและเครือข่าย การจัดการระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ การจัดการระบบมาตรฐานความปลอดภัยด้านเกษตรและอาหาร การจัดการระบบการกระจายสินค้า การจัดการระบบการสื่อสารประชาสัมพันธ์และเชื่อมโยงผู้บริโภคเกษตรปลอดภัยและการจัดการเรียนรู้และฐานข้อมูลโดยแยกจัดพิมพ์เป็น 6 เรื่อง

สำหรับการจัดการระบบมาตรฐานความปลอดภัยเพื่อเป็นหลักประกันในเรื่องความปลอดภัยตามมาตรฐานที่กำหนด ในการคุ้มครองผู้บริโภค มีรูปแบบมาตรฐานหลายรูปแบบและหลายระดับได้แก่ในระดับประเทศ มีมาตรฐานการเกษตรที่ดีที่เหมาะสม (GAP) มาตรฐานเกษตรอินทรีย์โดยสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แห่งประเทศไทย(มกท.) นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานรับรองมาตรฐานจากต่างประเทศจากประเทศอิตาลี เยอรมัน สวิตเซอร์แลนด์ ญี่ปุ่น เป็นต้น รวมทั้งการรับรองตนเองโดยกลุ่มและเครือข่ายต่างๆ ทั้งนี้มีกรณีตัวอย่างได้แก่กลุ่มเกษตรอินทรีย์สนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ศูนย์การเรียนรู้วิถีเศรษฐกิจพอเพียงนวลชีวัน จังหวัดเพชรบูรณ์

โครงการฯจึงขอขอบคุณผู้เรียบเรียงและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดทำเอกสารเล่มนี้จนสำเร็จ และหวังว่าเอกสารเล่มนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจทั่วไป

โครงการเพิ่มศักยภาพชุมชนด้าน

เกษตรปลอดภัยผ่าน ICT

พฤษภาคม 2557

หน้า

พัฒนาการและแนวคิด	1
วัตถุประสงค์	3
รูปแบบระบบมาตรฐานความปลอดภัย	4
ข้อควรพิจารณาในการดำเนินการ	11
ปัญหาและข้อจำกัด	12
ปัจจัยสู่ความสำเร็จ	13
กรณีตัวอย่าง	14
กลุ่มเกษตรอินทรีย์ อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา	14
ศูนย์การเรียนรู้วิถีเศรษฐกิจพอเพียงนวลชีวัน จ.เพชรบูรณ์	17

การจัดการระบบมาตรฐานความปลอดภัย ด้านเกษตรและอาหาร

- * **ที่ปรึกษา** รศ. บำเพ็ญ เขียวหวาน
รศ.ดร. เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ
- * **ผู้เรียบเรียง** นางสาวธนพร ศรีสุขใส, นางนาถฤดี นาครวาจา
- * **พิมพ์ครั้งที่ 1** พฤษภาคม 2557
- * **จำนวนพิมพ์** 200 เล่ม
- * **สนับสนุนโดย** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- * **จัดพิมพ์โดย** โครงการการเพิ่มศักยภาพชุมชนด้านเกษตรปลอดภัยด้วย
กระบวนการเรียนรู้ผ่าน ICT ศูนย์จัดการทรัพยากร
เพื่อท้องถิ่น (CRC) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช
โทร. 0-2504-7777 ต่อ 8083
มือถือ 081-964-2969 โทรสาร 0-2503-3578
E-mail:kppproject2556@gmail.com
<http://foodsafetythai.com>
- * **พิมพ์ที่** บริษัทนิเวศธรรมดาการพิมพ์ (ประเทศไทย) จำกัด
202 ซอยกรุง 57 แขวงยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพฯ 10120

การจัดการระบบมาตรฐาน ความปลอดภัยด้านเกษตรและอาหาร

โครงการการเพิ่มศักยภาพชุมชนด้านเกษตรปลอดภัยด้วยกระบวนการ
เรียนรู้ผ่าน ICT ศูนย์จัดการทรัพยากรเพื่อท้องถิ่น (CRC)
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช